

СТАНОВИЩЕ

върху дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

на тема „Бай Ганьо – мит и образ“

от Румен Радков Шивачев

автор на становището: проф. дфн Милена Кирова

Румен Шивачев е докторант на свободна подготовка към Института за литература в БАН. Работи там като филолог-проучвател от 1999 г.; участвал е в четири проекта на Института. През периода 2003 – 2015 г. има десет публикации по темата на дисертационния труд в различни сборници с научен характер, както и по една в списанията „Пламяк“, „Факел“ и в Литературен вестник; този брой е повече от достатъчен според зададения стандарт. Автореферат на труда не е приложен към моя комплект документи, поради което не съм в състояние да дам оценка за него.

Дисертационният труд е с обем 270 страници. Структуриран е във Въведение (или Уводен тезис), шест основни глави, Заключение и Библиография.

Образът *Бай Ганьо*, както и книгата, в която той е главен персонаж, се радват на изключителна популярност след 1989 г.; можем дори да кажем, че се надигна вълна на опитите за тяхното пре-прочитане чрез концептуалния апарат и методологическите стратегии на различни направления в съвременната хуманитаристика. Настоящият труд попада изцяло в тази вълна. Това, от една страна, го прави приносен именно към модерната интерпретация на българската литературна история, от друга – повишава изискванията към неговата теоретична информираност и концептуална коректност.

В методологическо отношение трудът е базиран изцяло в юнгианската психология на културата, която имаше свои върхове на приложение в литературознанието през 60-те години на миналия век, но продължи да печели поддръжници и през следващите десетилетия. В България – според това, което наблюдавам през последните петнадесетина години – юнгианското културознание привлича значим брой, особено

млади, изследователи. (Само през последната половин година съм била рецензент на две такива докторски работи.)

Първа глава проследява възникването на представата *архетип* при Юнг от съчиненията на Платон, главно „Държавата“, посочвайки също така отликите между това, което Платон разбира като „идея“, и юнгианския „архетип“. Подробно се изясняват идеите *семантичен покой* и *семантична йерархия* и веднага след това употребата им се насочва пряко към обекта на изследване. Заключение, което прави авторът (а това всъщност е и основополагащият тезис на неговата работа), е, че „образът на Бай Ганьо е безусловен архетип и представя Психичната сянка“, както колективна, така и лична. След прочита на тази глава у мен се породиха две забележки и един въпрос.

Най-напред забележките. В цялото изследване се използва фразата „образът на бай Ганьо“. В действителност обаче не съществува Бай Ганьо извън образа, който създава Алеко Константинов. Иначе казано, „Бай Ганьо“ е образът, който после търпи различни метаморфози в творчеството на други автори, но това е отделен въпрос. В този смисъл намирам, че коректната фраза, която трябва да се използва, е „образът Бай Ганьо“.

Втората забележка (всъщност много подобна на първата) засяга фразата „образ на архетип“ (с. 5). Архетипът, както многократно е споменат в самата работа, е мисловна конструкция, самият Юнг отначало мисли за него като за пра-образ. В този смисъл и той не може да има свой образ, защото е **образ**, най-малкото – може да достигне степен на осъзнаване и споделима репрезентация единствено **като образ** (словесен или визуален), или като проекция на една (абстрактна) мисловна конструкция.

Въпросът ми е свързан с дефиницията на Бай Ганьо като конкретен архетип, наречен *Сянката*. В Първа глава *Сянката* е дефинирана като тъмната страна на човешката психика, нежелана и следователно недопустима с рационални средства на мисълта; тя е „кондензат единствено на негация, затова човек не я приема и винаги я проецира извън себе си“ (с. 49). При това положение как би обяснил авторът на труда факта, че „посмъртното“ битие на образа през следващия половин век показва силна (и много силна по време на двете световни войни) тенденция към „позитивизиране“, или придобиване на положителни стойности в колективната памет? Ще поясня какво точно имам предвид: в популярната култура от първата половина на 20 век (популярна литература, карикатури и вестникарски илюстрации) образът *Бай Ганьо* е разроен в множество

свои пара-реплики, но заедно с това идентифициран с високи черти на българския характер като храброст и патриотизъм. Всъщност за да се отговори на този въпрос, би трябвало да се има предвид една дълга традиция на „превращения“, които засягат образа. Те имат тъкмо митологичен характер (а в реториката на работата можем да кажем, че представляват трансформации на архетипа). За съжаление обаче тази традиция на културно дописване и префункционализиране на Алековия образ, много силна в десетилетията след смъртта на Алеко, липсва в изследването, макар че тя, първо, е тясно свързана с вариативността на всеки почтен архетип и, второ, е многократно засягана в българското литературознание от най-ново време. (Има дори електронна книга на тема „Феноменът Бай Ганьо в българската фолклорна и литературна култура от първата половина на XX век“, 2014.)

Втора глава, „Архетиповият образ на Бай Ганьо и митът за него“, се занимава с теоретичното обосноваване на Бай Ганьо като образ-символ, агент на взаимоотношенията между съзнавано и несъзнавано. Оттам нататък текстът се отваря към поредица от близки прочити на символични ситуации като встъпителното преобличане или пътуването, или яденето. Те по принцип са добре познати и многократно анализирани, но работата ги поставя в нов концептуален и методологически контекст, като по този начин успява да извлече допълнителни значения. И тук, както по-горе, бих препоръчала на автора по-цялостна информация за вече написаното през последните двадесетина години. Вярно е, че той работи с една постоянна група от седем-осем изследвания, публикувани след 1989 г., но извън ползрението му остават доста други. И най-странното за мен е в това, че точно недовидяните са най-близко до неговите собствени разсъждения, включително в проблемен и дори методологически план. (Сред тези, които мога да посоча от пръв поглед, са: Калина Галунова, „Бай Ганьо българина“; Петър Стефанов, „Щастливеца и Бай Ганьо“; Николай Папучиев, „Бай Ганьо между масовите и високите редове на модерната литература“; Милена Кирова, *Narratio ludens*: мит и пародия в „Бай Ганьо“.)

Въпреки тази забележка искам да подчертая, че разсъжденията и в тази, и в предходните две глави на дисертационния труд са задълбочени, интересни и провокират нови посоки на прочита върху едно от най-изследваните произведения в българската литература. Като пример за продуктивна работа бих посочила разсъжденията през фокуса на релацията проекция-интоекция, тъй като те дават още една възможност да се изведе прочитът на героя извън обичайните граници на повърхностното му и

редуктивистично съпоставяне с Алеко Константинов на принципа черно-бяло. Идеята за вътрешно „персонализиран конфликт“, който ражда (потребността от) героя в съзнанието на неговия автор също е принос към българското байганьоведение.

В своята цялост (както и в две отделни глави) трудът демонстрира много добро познаване на критическата традиция от първата половина на 20 век. На Иван Шишманов и Георги Константинов са посветени десетки страници, вътре в които се говори също така за проблемни посоки, зададени от автори като Д. Михалчев, Милко Ралчев, понякога Б. Пенев. Искам да подчертая, че за разлика от други дисертационни трудове тази работа не прави просто преглед на критическата традиция, а по много по-зрял начин – след като ги анализира – доразвива, подлага на трансформации, обогатява от позицията на своята изходна теза възгледите на българските критици до 1989 г. Макар че е по-зряла, тази посока е безспорно и по-субективна. Пример за това е лесното отместване на вниманието от цялата, определена от автора като „естетски-нормативна“, традиция. И докато Б. Пенев все пак е проблемно оползотворен на няколко места, д-р Кръстев се появява само в две отметки под линия, при това сред група от имена на други „подобни“ автори. Пенчо Славейков с първия психологически портрет на Алеко Константинов, направен при това от много близко разстояние, сякаш изобщо не срещнах споменат. В действителност – отвъд своите „естетски“ заключения за липсата на художествени достойнства в книгата – всички тези изследвания съдържат началата на много от проблемните посоки, с които се занимава авторът.

Ще се опитам вече да обобщя своите наблюдения и заключения по представения за защита дисертационен труд. Пред нас е продължително и внимателно изработена дисертация, плод на осъзнати предпочитания към определен тип методология, компетентно разположена в сравнително добро поле на теоретични знания. Наблюденията имат подчертано аналитичен характер и демонстрират завидно умение да се постигат обобщения, уместно и полезно насочени към възприетата теза. В немалко случаи заключенията на автора имат приносен характер и продуктивен потенциал, който може да бъде доразвит по-нататък от други изследвания и автори. Убедено изразявам своето положително отношение към представения за защита дисертационен труд и подкрепям решението да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ на Румен Радков Шивачев.